

enz.. Ten derde een mogelijk sociaal protest tegen de kerk van het establishment. Naast en in combinatie met deze factoren kun je je nog afvragen in hoeverre er sprake is van een interne ontwikkeling, binnen Rotterdam dus, of van beïnvloeding van buitenaf⁶).

In de jaren der Afscheiding stonden in Rotterdam o.a. de predikanten De Vries en Van den Ham, 'mannen wier trouw aan de gereformeerde belijdenis algemeen bekend was'⁷). Op grond hiervan vindt Callenbach het merkwaardig dat de brieven van afscheiding beschuldigingen bevatten tegen alle Rotterdamse predikanten, en komen Landwehr en Van Veelo tot de conclusie dat het in Rotterdam niet zozeer het leerbegrip was waarom men zich afscheidde⁸). Dit lijkt mij een al te eenvoudige conclusie. Ten eerste waren dat maar twee predikanten uit het Rotterdamse predikantencorps, terwijl de presentielijst van de kerkeraadsvergaderingen steeds een indrukwekkende rij namen vermeldt. Maar ten tweede, en dat lijkt me belangrijker, was de trouw aan de gereformeerde belijdenis van de predikanten niet genoeg. Misschien miste men iets anders. Op grond van de preken die een van de afgescheidenen, Cornelis van den Oever⁹), later zelf uitgaf, denk ik te kunnen stellen dat hij met name de 'bevindelijke prediking' miste¹⁰).

In ieder geval zocht Van Harten wel de oorzaak van de Afscheiding in de leer. Het is bekend dat velen die in Rotterdam de juiste leer niet meer hoorden, naar Overschie trokken:

'Voor 1834 gingen de waarheidliebende van Rotterdam naar Overschie te kerk bij eene ds. Jenk¹¹) een geboore Engelsman, een leeraar die de stellige waarheid helder in het licht deed komen.' Bij Van Harten niets over de gebreken in de organisatie van de kerk, hoewel dat volgens Landwehr de reden was.

Belangrijk is dat hun kerkgang te Overschie hen vervreemde van de kerk waarbij ze hoorden en dus een komende uittreding alleen maar gemakkelijker maakte. Er was met de gemeente van Rotterdam al geen echte band meer voordat het zelfs maar in Ulrum tot een Afscheiding kwam. De 'waarheidliebenden' hoorden in Overschie van de kansel 'de blijmaer dat er in het noorden een jongen Dienaar des Heeren als met leeuwenmoed was opgestaan om tegen de afval te getuigen'¹²).

Zo was dus het bestaan van de Afscheiding in Rotterdam bekend en mogelijk zijn er daarna contacten geweest met de Afgescheidenen. Hoe uitgebreid die contacten geweest zijn is mij niet bekend; slechts twee voorbeelden heb ik kunnen vinden. In